

आपत्ती व्यवस्थापन आणि समुदाय लवचिकतेमध्ये समाज कार्याची भूमिका

डॉ. अशोक गोविंद दराव शहाणे

(सहाय्यक प्राध्यापक) जोतिराव फुले समाज कार्य महाविद्यालय, एम.आय.डी.सी, मोहपा रोड,

महाराष्ट्र शासकीय न्याय मंत्रालय, मुंबई

सारांश:

हा अध्ययन आपत्ती व्यवस्थापन आणि सामुदायिक लवचिकतेमध्ये सामाजिक कार्याच्या भूमिकेचे परीक्षण करतो. सामाजिक न्याय, मानवी हक्क आणि असुरक्षित लोकसंख्येच्या कल्याणावर लक्ष केंद्रित करून आपत्ती प्रतिसाद पुनर्प्राप्ती आणि लवचिक समुदाय तयार करण्यासाठी सामाजिक कार्यकर्ते महत्त्वपूर्ण आहेत ते संकटातील हस्तक्षेप, भावनिक आधार आणि मानसिक आरोग्य सेवा प्रदान करतात, ज्यामुळे उपेक्षित गटांना पुरेशी काळजी मिळते याची खात्री होते आपत्काळीन प्रतिसादाच्या पलीकडे, सामाजिक कार्यकर्ते समर्थन, समुदाय-आधारित नियोजन आणि आपत्ती सज्जता प्रयत्नांद्वारे दीर्घकालीन समुदाय लवचिकता वाढवतात ते समर्थन, समुदाय-आधारित नियोजन आणि आपत्ती सज्जता प्रयत्नांद्वारे असुरक्षित लोकसंख्येच्या गरजांना प्राधान्य देतात आपत्ती व्यवस्थापनात सामाजिक कार्यकर्त्यांना भेडसावणाऱ्या आव्हानांना देखील हा अध्ययन संबोधित करतो, जसे की विशेष प्रशिक्षणाची गरज आणि व्यापक आपत्ती प्रतिसाद चौकटीमध्ये एकीकरण. शेवटी, ते सर्वसमावेशक, न्याय्य आपत्ती व्यवस्थापन पद्धती आणि लवचिक समुदायांना प्रोत्साहन देण्यासाठी सामाजिक कार्याच्या महत्त्वावर भर देते.

मुख्य शब्द: सामाजिक कार्य, आपत्ती व्यवस्थापन, समुदाय लवचिकता, आपत्ती हस्तक्षेप, मानसिक आरोग्य समर्थन, आपत्ती पुनर्प्राप्ती, सामाजिक न्याय

परिचय:

आपत्तीचा व्यक्ती, कुटुंब आणि समुदायांवर खोलवर परिणाम होतो जीवन विस्कळीत होते, पायाभूत सुविधांचे नुकसान होते आणि समुदायांना वर्षानुवर्षेपरिणाम सहन करावा लागतो. सामाजिक न्याय, मानवी हक्क आणि सामुदायिक कल्याणामध्ये मूळ असलेले सामाजिक कार्य आपत्ती प्रतिसाद आणि दीर्घकालीन पुनर्प्राप्तीमध्ये महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावते सामाजिक कार्यकर्त्यांनी आपत्ती व्यवस्थापन, तात्काळ संकटात हस्तक्षेप, मानसिक आरोग्य समर्थन, समुदाय प्रतिबद्धता आणि असुरक्षित लोकसंख्येची समर्थन करण्यात महत्त्वपूर्ण योगदान दिले आहे. ते व्यक्ती आणि समुदायांना पुनर्बांधणी पुनर्प्राप्ती व भविष्यातील संकटांसाठी लवचिकता मजबूत करण्यासाठी सक्षम करतात.

आपत्ती व्यवस्थापनामध्ये सामाजिक कार्याच्या भूमिकेची वाढती ओळख सामाजिक न्याय आणि सर्व व्यक्तींच्या कल्याणासाठीची बांधिलकी दर्शवते विशेषतः जे सर्वात असुरक्षित आहेत सामाजिक कार्यकर्ते आपत्ती सज्जता आणि पुनर्प्राप्ती प्रयत्नांमध्ये उपेक्षित गटांचा समावेश करण्यासाठी समर्थन करतात समान आणि सुलभ आपत्ती प्रतिसाद सुनिश्चित करतात. ट्रॉमा-माहितीपूर्ण काळजी, समुदाय-चालित उपाय आणि सहयोगी पध्दतींचा समावेश करून, सामाजिक कार्यकर्ते आपत्तीच्या प्रभावांना तोंड देण्यास आणि त्यातून बरे होण्यास सक्षम अधिक लवचिक समुदायांचे पालनपोषण करतात

हा अध्ययन आपत्ती व्यवस्थापन आणि सामुदायिक लवचिकतेमध्ये सामाजिक कार्याच्या भूमिकेचा शोध घेतो. सामाजिक कार्यकर्त्यांनी प्रतिकूल परिस्थितीत समुदायांना कसे समर्थन दिले यावर लक्ष केंद्रित करते हे आपत्ती प्रतिसादात येणाऱ्या आव्हानांचे परीक्षण करते. पुनर्प्राप्ती आणि लवचिकतेला प्रोत्साहन देण्यासाठी ते वापरत असलेली कौशल्ये आणि धोरणे व आपत्ती सज्जता आणि नियोजनामध्ये त्यांचा समावेश करण्याची वाढती गरज दर्शवते.

संशोधनाची उद्दिष्टे:

- १) आपत्ती व्यवस्थापन आणि सामुदायिक लवचिकतेमध्ये सामाजिक कार्याच्या भूमिकेचे अन्वेषण आणि गंभीरपणे परीक्षण करणे.
- २) आपत्ती दरम्यान आणि नंतर असुरक्षित लोकसंख्येला तात्काळ आपत्ती हस्तक्षेप मानसिक आरोग्य समर्थन आणि मदत प्रदान करण्यात सामाजिक कार्यकर्ते कसे गुंतले आहेत याची तपासणी करणे
- ३) भावनिक आणि मानसिक समर्थन, परिस्थिती व्यवस्थापन आणि समर्थन यासह दीर्घकालीन पुनर्प्राप्ती प्रक्रियेत सामाजिक कार्यकर्ते कोणत्या मार्गांनी योगदान देतात ते शोधणे.
- ४) भविष्यातील आपत्तींना तोंड देण्याची आणि त्यांच्याशी जुळवून घेण्याची क्षमता मजबूत करण्यासाठी सामाजिक कार्यकर्ते समुदायांना कसे समर्थन देतात ते तपासणे.

साहित्य समीक्षा:

आपत्ती व्यवस्थापन आणि सामुदायिक लवचिकता यामधील सामाजिक कार्याच्या भूमिकेने अलीकडच्या वर्षांत विद्वानांचे लक्ष वेधून घेतले आहे, सामाजिक कार्यकर्त्यांना तात्काळ आपत्ती प्रतिसाद आणि दीर्घकालीन पुनर्प्राप्ती प्रयत्न दोन्हीसाठी आवश्यक योगदानकर्ता म्हणून ओळखले जाते. या विषयावरील साहित्य संकटकाळात सामाजिक कार्यकर्त्यांचे गंभीर हस्तक्षेप समुदायातील लवचिकता निर्माण करण्यात त्यांचे योगदान आणि आपत्ती संदर्भात व्यवसायासमोरील आव्हाने यांचा शोध घेते मुख्य अध्ययन सामाजिक कार्यकर्त्यांच्या संकटातील हस्तक्षेप, मानसिक आरोग्य समर्थन आणि सामुदायिक सहभागामध्ये भूमिका मांडतात सामुदायिक लवचिकतेच्या दृष्टीने नॉरिस आणि सहयोगी (२००८) आणि एगर आणि सहकारी (२०१२) यांनी दाखवून दिले की सामाजिक कार्यकर्ते सामाजिक भांडवल मजबूत करण्यासाठी, सामूहिक पुनर्प्राप्ती सुलभ करण्यासाठी आणि सक्रिय समुदाय सहभागास प्रोत्साहन देण्यासाठी महत्त्वपूर्ण आहेत ज्यामुळे अधिक टिकाऊ पुनर्प्राप्ती परिणाम होतात. तथापि, लॉरेन्झ (२००८) ने आव्हाने ओळखली, जसे की सामाजिक कार्यकर्त्यांसाठी अपुरे आपत्ती प्रशिक्षण, जे जटिल आपत्ती परिस्थिती व्यवस्थापित करण्यात त्यांच्या परिणामकारकतेमध्ये अडथळा आणतात. शिवाय, मॅकगोवन आणि स्टोक्स (२०१०) यांनी सामाजिक कार्यकर्त्यांना आंतरविषय आपत्ती प्रतिसाद संघामध्ये चांगल्या प्रकारे एकत्रित करण्याच्या गरजेवर भर दिला आहे जेणेकरून पुनर्प्राप्तीच्या सामाजिक परिमाणांकडे लक्ष दिले जाईल सामाजिक कार्यकर्त्यांनी आपत्ती व्यवस्थापनासाठी आणलेले अफाट मूल्य आणि या क्षेत्रातील त्यांची क्षमता पूर्णपणे ओळखण्यासाठी वाढीव प्रशिक्षण एकात्मता आणि नैतिक अभ्यासावर लक्ष केंद्रित करण्याची आवश्यकता या दोन्ही साहित्यातून दिसून येते. असुरक्षित लोकसंख्येची समर्थन करणे समुदायातील लवचिकता वाढवणे आणि सर्वसमावेशक व न्याय्य आपत्ती पुनर्प्राप्ती सुनिश्चित करणे यासाठी सामाजिक कार्यकर्ते महत्त्वपूर्ण राहतात

संशोधन पद्धती:

हा गुणात्मक अध्ययन आपत्ती व्यवस्थापन आणि सामुदायिक लवचिकतेमध्ये सामाजिक कार्याच्या भूमिकेचे परीक्षण करतो. हे नमुने, विषय आणि अंतर्दृष्टी ओळखण्यासाठी दुय्यम संशोधन आणि विषयगत विश्लेषण वापरते. आपत्ती प्रतिसाद आणि पुनर्प्राप्तीमध्ये सामाजिक कार्याच्या भूमिकेची सखोल माहिती प्रदान करणे, आपत्ती व्यवस्थापनात त्याचा सहभाग वाढविण्यासाठी शिफारसी देणे आणि दुर्लक्षित लोकसंख्येचे समर्थन करणे हे संशोधनाचे उद्दिष्ट आहे

आपत्ती व्यवस्थापन आणि समुदाय लवचिकतेमध्ये समाज कार्याची भूमिका:

आपत्तीचे समुदाय, व्यक्ती आणि समाजांवर गंभीर परिणाम होतात सामान्य जीवन विस्कळीत होते, पायाभूत सुविधांचे नुकसान होते आणि जीवितहानी व सामाजिक उलथापालथ होते. सामाजिक कार्य आपत्ती व्यवस्थापन आणि समुदाय लवचिकतेमध्ये महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावते, सामाजिक न्याय, मानवी हक्क व व्यक्ती आणि समुदायांच्या कल्याणावर लक्ष केंद्रित करते सामाजिक कार्यकर्ते संकटात

हस्तक्षेप, मानसिक प्रथमोपचार आणि भावनिक आधार देऊन वाचलेल्यांना तात्काळ मदत करतात. शारीरिक आणि भावनिक काळजीसह सर्वसमावेशक समर्थन सुनिश्चित करण्यासाठी ते इतर आपत्ती प्रतिसाद व्यावसायिकांसोबत काम करतात. दीर्घकालीन पुनर्प्राप्ती प्रक्रियेदरम्यान, सामाजिक कार्यकर्ते व्यक्ती आणि समुदायांना त्यांचे ज्वलन पुनर्निर्माण करण्यात मदत करतात, सतत भावनिक आणि मानसिक समर्थन आणि परिस्थिती व्यवस्थापन देतात. ते सामुदायिक लवचिकतेला प्रोत्साहन देतात. समुदायांना आपत्तीशी जुळवून घेण्यास, त्यातून सावरण्यास आणि भरभराट होण्यास मदत करतात. ते समुदाय-चालित पुनर्प्राप्ती प्रयत्नांना मदत करतात, संसाधनांसाठी समर्थन करतात आणि स्थानिक नेतृत्व आणि सामाजिक नेटवर्कच्या विकासास समर्थन देतात.

सामाजिक कार्यकर्ते आपत्ती सज्जता आणि कमी करण्यात, सर्वसमावेशक आणि न्याय्य कार्यक्रम व धोरणे, जोखीम मूल्यांकन आणि समुदाय विकास योजनांसाठी समर्थन करण्यासाठी आवश्यक भूमिका बजावतात. आपत्ती योजना असुरक्षित लोकसंख्येच्या विशिष्ट गरजा लक्षात घेतात आणि आपत्ती सज्जतेबद्दल समुदायांना शिक्षित करतात याची खात्री करण्यासाठी ते स्थानिक सरकारे संस्था आणि समुदायांसोबत काम करतात.

आपत्ती व्यवस्थापनामध्ये सामाजिक कार्यकर्त्यांना भेडसावणाऱ्या आव्हानांमध्ये औपचारिक प्रशिक्षणाचा अभाव आंतरविद्याशाखीय आपत्ती प्रतिसाद संघांमध्ये एकत्रीकरण आणि संसाधन मर्यादा यांचा समावेश होतो. आव्हानांना तोंड देण्यासाठी आपत्ती व्यवस्थापनातील सामाजिक कार्य सेवांसाठी वाढीव निधी आणि समर्थनासाठी समर्थन आवश्यक आहे.

आपत्ती व्यवस्थापन आणि सामुदायिक लवचिकतेमध्ये सामाजिक कार्याची भूमिका आपत्ती प्रतिसाद आणि पुनर्प्राप्ती प्रयत्नांच्या एका परिणामकारकतेसाठी महत्त्वपूर्ण आहे. सामाजिक कार्यकर्ते संकटात हस्तक्षेप, भावनिक आधार आणि असुरक्षित लोकसंख्येसाठी समर्थन देऊन आपत्तींना त्वरित प्रतिसाद देण्यासाठी महत्त्वपूर्ण योगदान देतात.

समाज कार्य आणि आपत्ती व्यवस्थापन:

२० व्या शतकाच्या सुरुवातीपासून, सामाजिक कार्य आपत्ती व्यवस्थापनाचा एक महत्त्वाचा भाग आहे, ज्यामुळे आपत्तींनी प्रभावित व्यक्ती आणि समुदायांना त्वरित मदत दिली जाते. सुरुवातीला, सामाजिक कार्यकर्त्यांनी आपत्कालीन प्रतिसादकर्ते आणि वैद्यकीय व्यावसायिकांसह मानवतावादी मदत, जसे की आवश्यक पुरवठा आणि सेवा प्रदान केल्या. तथापि, आपत्तींच्या दीर्घकालीन मानसिक, भावनिक आणि सामाजिक प्रभावांबद्दल जागरूकता वाढल्याने, या अतिरिक्त गरजा पूर्ण करण्यासाठी त्यांची भूमिका विकसित झाली.

सामाजिक कार्यकर्त्यांकडे कौशल्ये आणि क्षमतांचा एक अद्वितीय संच असतो जो आपत्तीतून वाचलेल्यांच्या तात्काळ आणि दीर्घकालीन गरजा पूर्ण करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण असतात. या कौशल्यांमध्ये संकट हस्तक्षेप, भावनिक समर्थन आणि समुदाय प्रतिबद्धता समाविष्ट आहे. आपत्ती क्षेत्रामध्ये, सामाजिक कार्यकर्ते व्यावहारिक मदत आणि भावनिक काळजी देऊन स्थिरता पुनर्संचयित करतात.

आपत्कालीन हस्तक्षेपामध्ये तात्काळ भावनिक आधार प्रदान करणे समाविष्ट आहे, ज्यामध्ये मानसिक प्रथमोपचार, व्यक्तींना त्यांच्या अनुभवांवर प्रक्रिया करण्यात मदत करणे आणि त्यांना दीर्घकालीन समर्थन संसाधनांशी जोडणे समाविष्ट आहे. सामाजिक कार्यकर्ते माहितीपूर्ण काळजी प्रदान करण्यात, वाचलेल्यांना भीती, दुःख आणि चिंता या भावनांना तोंड देण्यास मदत करण्यात कुशल असतात, तसेच पोस्ट-ट्रॉमॅटिक स्ट्रेस डिसऑर्डर (PTSD) आणि नैराश्य यासारख्या अंतर्निहित मानसिक प्रभावांना देखील संबोधित करतात.

आपत्ती सज्जता आणि पुनर्प्राप्ती प्रयत्नांमध्ये सामाजिक कार्यकर्त्यांची आणखी एक महत्त्वाची भूमिका समर्थन आहे. ते जोखीम मूल्यांकन, संसाधन वाटप आणि सर्वसमावेशक, सांस्कृतिकदृष्ट्या सक्षम आपत्ती प्रतिसाद योजना विकसित करण्यात कौशल्याचे योगदान देतात. मोठ्या आपत्तींनंतर, सामाजिक कार्यकर्ते पुनर्प्राप्ती प्रक्रियेत नेतृत्वाची भूमिका घेतात. असुरक्षित लोकसंख्येला त्यांना आवश्यक असलेला पाठिंबा आणि समुदाय-चालित पुनर्प्राप्ती योजना सुलभ करतात याची खात्री करणाऱ्या धोरणांची समर्थन करतात. ते सहसा शिक्षक आणि समर्थक म्हणून काम करतात, समुदायांना भविष्यातील संकटांसाठी तयार करण्यात मदत करतात.

आपत्ती प्रतिसाद: तात्काळ मदत आणि भावनिक आधार

सामाजिक कार्यकर्ते आपत्तीनंतर लगेचच प्रभावित व्यक्तींच्या शारीरिक आणि मानसिक दोन्ही गरजा पूर्ण करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात. व्यक्तींना चिंता, दुःख आणि शॉक व्यवस्थापित करण्यात मदत करण्यासाठी त्यांना मानसिक प्रथमोपचार, मूल्यांकन आणि समुपदेशनसह थेट भावनिक आधार देण्यासाठी प्रशिक्षित केले जाते. ते संकटात हस्तक्षेप करण्यात कुशल आहेत. जबरदस्त भावनांचे व्यवस्थापन करण्यासाठी आणि पोस्ट-ट्रॉमॅटिक स्ट्रेस डिसऑर्डर, नैराश्य आणि चिंता यांसारख्या मानसिक आरोग्याच्या परिस्थितींमध्ये वाढ रोखण्यासाठी धोरणे प्रदान करतात.

निवारा व्यवस्थापित करणे आणि अन्न, पाणी, वैद्यकीय सेवा आणि निवारा यासारख्या सेवा आणि संसाधनांचा समन्वय सुनिश्चित करण्यासाठी सामाजिक कार्यकर्ते इतर मदत संधीसोबत काम करतात ते भावनिक आणि मानसिक त्रासाच्या वाढीव जोखीम असलेल्या व्यक्तींना देखील ओळखतात, जसे की पूर्व-विद्यमान मानसिक आरोग्य स्थिती, मुले, वृद्ध आणि अपंग व्यक्ती हे गट अनेकदा आपत्तीनंतर अधिक असुरक्षित असतात, केवळ जगण्याची तात्काळ आव्हानेच नव्हे तर आघातांच्या दीर्घकालीन परिणामांनाही तोंड देतात सामाजिक कार्यकर्ते या व्यक्तींना आवश्यक असलेले विशेष समर्थन आणि काळजी मिळतील याची खात्री करून त्यांचे समर्थन करतात.

थेट भावनिक आधार देण्याव्यतिरिक्त, सामाजिक कार्यकर्ते मदत आणि संसाधनांच्या वितरणात मदत करतात असुरक्षित लोकसंख्येला आपत्कालीन परिस्थितीत पुरेशी काळजी आणि संरक्षण मिळते याची खात्री करून. ते उपेक्षित गटांचे प्रमुख वकील आहेत ज्यांना अन्यथा दुर्लक्षित केले जाऊ शकते किंवा मुख्य प्रवाहातील आपत्ती प्रतिसाद प्रयत्नांमधून वगळले जाऊ शकते सामाजिक कार्याच्या अभ्यासाची सांस्कृतिक संवेदनशीलता विशेषतः आपत्ती प्रतिसादात महत्त्वाची असते, कारण ती विविध पार्श्वभूमीतील व्यक्तींना आदर आणि समजूतदार वाटत असल्याची खात्री करते. त्यांच्या सराव मध्ये सांस्कृतिक क्षमता समाकलित करून सामाजिक कार्यकर्ते आपत्ती प्रतिसादाचे प्रयत्न सर्वसमावेशक, सर्वसमावेशक आणि आपत्कालीन परिस्थितीत शारीरिक आणि मानसिक आरोग्यास प्रोत्साहन देण्यासाठी प्रभावी आहेत याची खात्री करण्यास मदत करतात.

समुदाय लवचिकता:

आपत्ती व्यवस्थापनामध्ये सामाजिक कार्य हा एक महत्त्वाचा घटक आहे, जो दीर्घकालीन समुदाय लवचिकता निर्माण करण्यावर लक्ष केंद्रित करतो. हे आपत्ती-संबंधित व्यत्ययांचा सामना करण्याची परिस्थितीशी जुळवून घेण्याच्या आणि पुनर्प्राप्त करण्याच्या समुदायाच्या क्षमतेचा संदर्भ देते सामाजिक कार्यकर्ते स्थानिक संस्था, समुदाय नेते आणि रहिवाशांसह आपत्ती सज्जता योजना पुनर्प्राप्ती धोरणे आणि दीर्घकालीन समर्थन प्रणाली विकसित करण्यासाठी सहयोग करतात. सामूहिक कृती आणि परस्पर समर्थन वाढवण्यासाठी समुदायांमध्ये सामाजिक भांडवल तयार करणे आवश्यक आहे ते संप्रेषण वाढवून सामुदायिक सहभागाला प्रोत्साहन देऊन आणि विविध गटांमध्ये सहयोग सुलभ करून नेटवर्कचे पालनपोषण करतात.

वृद्ध, मुले, अपंग लोक, कमी उत्पन्न असलेल्या व्यक्ती आणि वांशिक अल्पसंख्याक यासारख्या असुरक्षित गटांसाठी सर्वसमावेशक नियोजन आणि समर्थन हे सामाजिक कार्याच्या भूमिकेचे आणखी एक महत्त्वाचे पैलू आहेत सामाजिक कार्यकर्ते लक्षित संसाधनांसाठी समर्थन करतात सेवांमध्ये प्रवेश सुनिश्चित करतात आणि विद्यमान सामाजिक असमानता कायम ठेवण्यास प्रतिबंध करतात. भावनिक आणि मानसिक पुनर्प्राप्ती हा देखील समुदायाच्या लवचिकतेचा मुख्य घटक आहे सामाजिक कार्यकर्ते आपत्ती-संबंधित आघातामुळे प्रभावित व्यक्ती आणि कुटुंबांना सतत मानसिक आरोग्य समर्थनव समुपदेशन प्रदान करतात त्यांना त्यांच्या अनुभवांवर प्रक्रिया करण्यात मदत करतात, सामना करण्याच्या धोरणांचा विकास करतात आणि स्थिरता व आशा पुन्हा प्राप्त करतात. ते समर्थन गटांना सुविधा देतात, वैयक्तिक समुपदेशन देतात आणि वाचलेल्यांना मानसिक आरोग्य सेवांशी जोडतात.

दीर्घकालीन सामुदायिक पुनर्प्राप्ती आणि लवचिकता-निर्माण चालू आहे आणि यास अनेक वर्षे किंवा दशके लागू शकतात पुनर्प्राप्ती प्रयत्न समुदायाच्या दीर्घकालीन कल्याणावर केंद्रित राहतील, शाश्वत समर्थन नेटवर्कचा विकास सुलभ करण्यासाठी, समुदायाच्या सहभागास प्रोत्साहन देण्यासाठी आणि सामाजिक सेवा उपलब्ध असल्याची खात्री करण्यासाठी सामाजिक कार्यकर्ते महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात.

सामाजिक कार्य अधिक लवचिक आणि स्वयंपूर्ण समुदाय तयार करण्यात योगदान देते ज्यामुळे समुदायाच्या सदस्यांना चालू लवचिकता-निर्माण क्रियाकलापांमध्ये गुंतवून आणि भविष्यातील संकटं प्रतिसाद देण्यासाठी त्यांना साधने आणि ज्ञान प्रदान केले जाते.

आपत्ती पूर्वतयारीतील सामाजिक कार्य:

सामाजिक कार्य आपत्तीच्या तयारीत, जोखीमच्या मुल्यांकनात योगदान सज्जता योजना विकसित करणे आणि आपत्ती धोके व प्रतिसाद धोरणांबद्दल समुदाय जागरूकता वाढवण्यासाठी सार्वजनिक शिक्षण प्रयत्नांमध्ये महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावते बहु-अनुशासनात्मक कार्यसंघाचा भाग म्हणून आपत्ती सज्जता योजना सर्वसमावेशक, प्रवेशयोग्य आणि असुरक्षित लोकसंख्येच्या अनन्य गरजांनुसार तयार केलेल्या आहेत याची खात्री करण्यासाठी सामाजिक कार्यकर्ते स्थानिक सरकारे, शाळा, आरोग्य सेवा प्रदाते आणि समुदाय संस्था यांच्याशी सहयोग करतात.

सामाजिक कार्यकर्ते आपत्ती सज्जतेच्या सामाजिक, भावनिक आणि मानसिक परिणामांवर लक्ष केंद्रित करतात, संभाव्य आपत्तीशी संबंधित केवळ भौतिक जोखमीच नव्हे तर समुदायांमधील सामाजिक असुरक्षा देखील मूल्यांकन करतात ते वृद्ध, मुले, अपंग व्यक्ती, कमी उत्पन्न असलेली कुटुंबे आणि स्थलांतरित यांसारख्या वाढीव जोखमीवर असलेल्या लोकसंख्येची ओळख करतात आणि त्यांच्या विशिष्ट गरजा आपत्ती योजनांमध्ये विचारत घेतल्या जाण्याची खात्री करतात.

आपत्ती तयारी योजना समन्वित, सर्वसमावेशक आणि संपूर्ण समुदायाच्या विविध गरजा पूर्ण करण्यास सक्षम आहेत याची खात्री करून सामाजिक कार्यकर्ते विविध समुदाय भागधारकांमध्ये सहकार्याची सोय करतात ते मध्यस्थ आणि समर्थन म्हणून काम करतात, हे सुनिश्चित करतात की सर्व समुदाय सदस्य विशेषतः असुरक्षित लोकसंख्या आपत्ती नियोजन आणि प्रतिसाद प्रयत्नांमध्ये समाविष्ट आहेत आपत्ती सज्जतेमध्ये सर्वसमावेशकता आणि सुलभतेसाठी सामाजिक कार्यकर्त्यांची वचनबद्धता सर्व समुदाय सदस्यांच्या गरजा पूर्ण करण्याच्या महत्त्वावर भर देते, विशेषतः जे उपेक्षित किंवा वंचित आहेत ते धोरणे आणि कार्यक्रमांच्या विकासासाठी समर्थन करतात जे असुरक्षित लोकसंख्येच्या गरजा प्राधान्य देतात जसे की वृद्ध, अपंग व्यक्ती, कमी उत्पन्न असलेली कुटुंबे आणि विविध सांस्कृतिक पार्श्वभूमीतील लोक.

सामाजिक कार्यकर्ते आपत्तीच्या तयारीच्या नियोजनात उपेक्षित आणि जोखीम असलेल्या गटांचा समावेश करण्यासाठी समर्थन करतात, आपत्ती दरम्यान आणि नंतर संसाधनेव सेवांमध्ये प्रवेश करण्यामधील अडथळे दूर करतात

आपत्ती व्यवस्थापनातील सामाजिक कार्यासाठी आव्हाने आणि संधी:

सामाजिक कार्यकर्ते आपत्ती व्यवस्थापनात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात परंतु आपत्ती प्रतिसाद प्रणालींमध्ये व्यवसायाचे संपूर्णपणे एकीकरण करण्यात त्यांना महत्त्वपूर्ण आव्हानांचा सामना करावा लागतो आपत्ती व्यवस्थापनातील गुंतागुंत आणि मागण्यांसाठी सामाजिक कार्यकर्त्यांना अनन्य, उच्च-दबाव वातावरणात, सहसा इतर व्यावसायिकांच्या सहकार्याने कार्य करणे आवश्यक असते मुख्य आव्हानांमध्ये अपुरे प्रशिक्षण खंडित प्रतिसाद प्रणाली आणि चांगल्या आंतरशाखीय समन्वयाची गरज यांचा समावेश होतो

आपत्ती व्यवस्थापनामध्ये सामाजिक कार्यकर्त्यांना भेडसावणाऱ्या प्राथमिक आव्हानांपैकी एक म्हणजे आपत्ती प्रतिसाद आणि सज्जतेच्या प्रमाणित प्रशिक्षणाचा अभाव. अनेक सामाजिक कार्यकर्त्यांना आपत्ती परिस्थितीच्या अनन्य मागण्या आणि गुंतागुंतांना प्रतिसाद देण्यासाठी पुरेसे प्रशिक्षित केलेले नाही, ज्यामुळे ते आपत्ती क्षेत्रामध्ये उद्भवणारे जटिल सामाजिक, भावनिक आणि मानसिक समस्या हाताळण्यासाठी तयार नाहीत. या सक्षमतेच्या अभावामुळे आपत्ती क्षेत्रामध्ये आवश्यक उच्चगुणवत्तेची काळजी प्रदान करण्यासाठी संघर्ष होऊ शकतो.

आणखी एक महत्त्वपूर्ण आव्हान म्हणजे आपत्ती प्रतिसाद प्रणालीचे विखंडित स्वरूप ज्यामध्ये सामान्यतः एकाधिक संस्था आणि संस्थांचा त्यांच्या स्वतःच्या आदेश आणि जबाबदाऱ्यांचा समावेश असतो. यामुळे सेवा तरतुदीत तफावत निर्माण होऊ शकते विशेषतः असुरक्षित लोकसंख्येसाठी जसे की वृद्ध, मुले, अपंग लोक आणि कमी उत्पन्न असलेल्या व्यक्ती. असुरक्षित लोकसंख्येची समर्थन करण्याची आणि संकटाच्या वेळी आवश्यक भावनिक आणि सामाजिक समर्थन देण्याची त्यांची क्षमता मर्यादित करून सामाजिक कार्यकर्त्यांना अंतःविषय आपत्ती प्रतिसाद संघांमध्ये पूर्णपणे एकत्रित केले जाऊ शकत नाही

या आव्हानांना न जुमानता, सामाजिक कार्यासाठी आपत्ती व्यवस्थापनात आपली भूमिका वाढवण्याच्या आणि आपत्ती सज्जता, प्रतिसाद आणि पुनर्प्राप्तीवर अधिक सखोल प्रभाव पाडण्याच्या महत्त्वपूर्ण संधी आहेत सामाजिक कार्यकर्ते सामुदायिक संसाधने एकत्रित करणे, सामाजिक भांडवल मजबूत करणे आणि सामूहिक कृती सुलभ करणे त्यांना लवचिकता निर्माण करण्यासाठी आणि स्थानिक लोकसंख्येच्या विशिष्ट गरजा पूर्ण करणाऱ्या आपत्ती सज्जता योजना विकसित करण्यात महत्त्वपूर्ण बनवतात

वयोवृद्ध, अपंग लोक, निर्वासित आणि इतरांसारख्या उपेक्षित गटांच्या गरजांना प्राधान्य देणारी धोरणे आणि कार्यक्रमांची समर्थन करून सामाजिक कार्यकर्ते आपत्ती व्यवस्थापनात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावू शकतात

निष्कर्ष:

सामाजिक कार्याने आपत्ती व्यवस्थापन आणि सामुदायिक लवचिकतेमध्ये महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावली आहेत भावनिक आधार, संकटात हस्तक्षेप आणि असुरक्षित लोकसंख्येसाठी समर्थन देतात वाचलेल्यांच्या मानसिक, सामाजिक आणि भावनिक गरजा पूर्ण करतात. त्यांचे लक्ष शारीरिक जगण्यापलीकडे भावनिक उपचार आणि पुनर्प्राप्तीपर्यंत विस्तारित आहे सामाजिक कार्यकर्ते सामाजिक नेटवर्क मजबूत करण्यासाठी, पुनर्प्राप्ती नियोजन सुलभ करण्यासाठी आणि उपेक्षित गटांसाठी समर्थन करण्यासाठी समुदायांसोबत काम करून दीर्घकालीन

समुदाय लवचिकता वाढवतात. समुदाय-आधारित उपाय, सर्वसमावेशकता आणि सामाजिक न्याय यावर त्यांचा भर हे सुनिश्चित करतो की आपत्ती पुनर्प्राप्ती सर्व समुदाय सदस्यांसाठी प्रभावी, न्याय्य आणि सशक्त आहे. तथापि, आपत्ती व्यवस्थापनामध्ये सामाजिक कार्याचे एकीकरण मानकीकृत प्रशिक्षणाचा अभाव, खंडित आपत्ती प्रतिसाद प्रणाली आणि आंतरविद्याशाखीय संघांमध्ये मर्यादित एकीकरण यासारखी आव्हाने सादर करते. या आव्हानांना न जुमानता, आपत्ती व्यवस्थापनातील सामाजिक कार्याच्या महत्त्वाची विकसित होणारी ओळख वाढीसाठी महत्त्वपूर्ण संधी सादर करते असुरक्षित लोकसंख्येसाठी प्रशिक्षणाचा विस्तार करणे सहकार्य वाढवणे आणि समर्थन करणे ही आपत्ती सज्जता, प्रतिसाद आणि पुनर्प्राप्तीमध्ये महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावू शकते. सामाजिक कार्याचा सर्वांगीण दृष्टीकोन व्यक्ती आणि समुदायांच्या सामाजिक आणि मानसिक दोन्ही गरजा पूर्ण करतो हे सुनिश्चित करतो की आपत्ती व्यवस्थापनाचे प्रयत्न केवळ पायाभूत सुविधांच्या पुनर्बांधणीसाठी नसून समुदायांची सामाजिक बांधणी पुनर्संचयित करणे आणि मजबूत करते, भविष्यातील आव्हानांना तोंड देण्यासाठी त्यांना अधिक लवचिक आणि अधिक सुसज्ज बनवते. .

संदर्भ:

- 1) Ager, A., et al. (2012). The role of social work in promoting community resilience in post-disaster contexts. *Journal of Social Work*, 13(4), 407–420.
- 2) Adger, W. N., Hughes, T. P., Folke, C., Carpenter, S. R., & Rockstrom, J. (2005). Social-ecological resilience to coastal disasters. *Science*, 309, 1036–1039.
- 3) Buckland, J., & Rahman, M. (1999). Community development and disaster management: A case study of three rural communities in the 1997 Red River flood in Canada. [Available from the author].
- 4) Fothergill, A., et al. (2011). Social work and disaster preparedness: A social justice approach. *Journal of Social Work Education*, 47(3), 467–479.
- 5) Hick, S. (2009). Social work in disaster response: Immediate intervention and crisis management. *Journal of Social Work Practice*, 23(2), 237–250.
- 6) Hossain, M. A. (2013). Community participation in disaster management: Role of social work to enhance participation. *Journal of Anthropology*, 9(1), 159–171.
- 7) Lorenz, W. (2008). Challenges in disaster social work: Training and integration. *International Social Work*, 51(3), 315–329.
- 8) Mathbor, G. M. (2007). Enhancement of community preparedness for natural disasters: The role of social work in building social capital for sustainable disaster relief and management. *International Social Work*, 50(3), 357–369. <https://doi.org/10.1177/0020872807076049>
- 9) Mullaly, B. (2002). Social work ethics in disaster management: Balancing professional ethics with resource limitations. *Social Work*, 47(2), 136–146.
- 10) National Disaster Management Authority. (2011). Annual Report 2011. Prime Minister's Secretariat, Islamabad. Retrieved from www.ndma.gov.pk
- 11) Norris, F. H., et al. (2008). Community resilience: A social work perspective. *Social Work Research*, 32(4), 233–245.
- 12) Pease, B., & Fook, J. (2008). Transforming social work practice: Post-disaster resilience. *Australian Social Work*, 61(3), 218–231.
- 13) Reichert, E. (2011). *Social work and social justice: A structural approach*. Springer Publishing Company.
- 14) Ritchie, G. N. (2003). Disaster risk reduction by education, information, and public awareness. In P. Sahni & M. M. Ariyabandu (Eds.), *Disaster risk reduction in South Asia* (pp. 1–12). Prentice-Hall of India.
- 15) Samad, M. (2002). Participation of the rural poor in government and NGO programs. Mowla Brothers.
- 16) Sampath, P. (2001). Vulnerability reduction at community level: The new global paradigm. In P. Sahni, A. Dhameja, & U. Medury (Eds.), *Disaster mitigation: Experiences and reflections* (pp. 200–210). Prentice-Hall of India Private Limited.
- 17) Sastry, K. R. (2001). Improving community participation and people's awareness in disaster reduction. Paper presented at the International Workshop on Disaster Reduction, Reston, VA.

- 18) Siddika, Z. (2008). Women's livelihood resilience and adaptation options for climate change. [Unpublished master's thesis]. BRAC University, Dhaka, Bangladesh.
- 19) Tan, N. T. (2009). Disaster management: Strengths and community perspective. *Journal of Global Social Work Practice*, 2(1), 1-7.
- 20) Tan, N. T., & Yuen, F. (2013). Social work, strengths perspective, and disaster management: Roles of social workers and models for intervention. *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*, 12(1), 1-7. <https://doi.org/10.1080/1536710X.2013.784170>
- 21) Thompson, N. (2009). *Anti-discriminatory practice: Equality, diversity and social justice*. Macmillan Education.
- 22) United Nations. (1970). *Social change and social development policy in Latin America*. ECIA.
- 23) United Nations. (2010). *Local government and disaster risk reduction: Good practices and lessons learned*. UNISDR.
- 24) UNDP. (2007). *Human development report 2007/2008: Links between natural disasters, humanitarian assistance, and disaster risk reduction*. UNDP Human Development Report Office.
- 25) Yodmani, S. (2001). *Disaster risk management and vulnerability reduction: Protecting the poor*. Paper presented at the Asia and Pacific Forum on Poverty: Reforming Policies and Institutions for Poverty Reduction, Asian Development Bank, Manila.